

ÉVFOLYAMDOLGOZAT

Dénes Kornél Máté

Budapest, 2021

Ellenszer?

A rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmak sikereinek lehetőségei a hibrid rezsimekben, Ukrajna és Szerbia összehasonlításában.

Évfolyamdolgozat

Szerző: Dénes Kornél Máté

Konzulens: Dr. Navracsics Tibor

ELTE ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR, POLITIKATUDOMÁNYOK 2. ÉVFOLYAM

Budapest, 2021. május 5

Absztrakt

Dolgozatomban a hibrid-rezsimek általános definiálása mellett arra koncentrálok, hogy a rezsimen kívülről jövő ellenzéki mozgalmak vajon mi alapján és hogyan tudnak sikereket elérni a kifinomult hatalomtechnikával rendelkező inkumbens rendszerépítők ellen. Vajon létezik-e „ellenszer” egy országban a hibrid rezsim kialakítóival szemben? Lehetséges-e, hogy a rezsimen kívülről érkező ellenzéki mozgalmak rendszerváltást tudjanak előidézni? Vagy mindez csak egy illúzió, és valójában ezen rezsimek életciklusát inkább a geopolitikai- és társadalmi-gazdasági folyamatok befolyásolják, mintsem belső ellenzéke. Írásomban többek között ezekre a kérdésekre keresem a válaszokat két ország, Ukrajna és Szerbia mozgalmainak összehasonlító politológiai elemzésével. Megvizsgálom, hogy ezen országokban mitől, vagy éppen mitől nem tudott egy rezsimen kívüli ellenzéki mozgalom sikereket elérni. Milyen tényezők és hogyan befolyásolják azt, hogy egy hibrid rezsim megbukik, vagy éppenséggel megerősödik politikán kívülről érkező mozgalmak hatására.

Hibrid rezsimek; Ellenzéki mozgalmak; Rezsimen kívüliség; Szerbia; Ukrajna

Tartalomjegyzék:

<i>Bevezetés:</i>	4
<i>A hibrid rendszerek általános definiálása:</i>	5
<i>A rendszeren kívüli ellenzéki mozgalmak keretei:</i>	10
<i>Az országok kiválasztása:</i>	14
<i>A kiválasztott mozgalmak és a vizsgált időintervallum:</i>	18
<i>A két mozgalom és eseménysorozat elemzéses összehasonlítása:</i>	22
<i>Konklúziók:</i>	28
<i>Irodalomjegyzék:</i>	30

“Hiszen nem azoknak kötelessége kockára tenni életüket, akik szegények, és nem is remélhetik helyzetük javulását, hanem azoknak, akiknek sorsában még történhet kedvezőtlen fordulat, s akiknek az életében, ha szerencsétlenség éri őket, a legnagyobb lesz a változás.” –

Thuküdidész

1. Bevezetés:

Dolgozatomban két kiválasztott ország, Szerbia és Ukrajna kontextusában vizsgálom meg a hibrid rezsimekben létrejövő rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmakat, és hogy azok miféleképpen tudnak sikereket elérni, vagy – éppenséggel – miért fulladnak kudarcba.

Kutatásom első felében bemutatom a hibrid rezsimek keletkezését és fogalmi megközelítéseit a már létező szakirodalmak segítségével. A rövid fogalmi áttekintést követően betekintést nyújtok a liberális demokráciák és autokráciák között elhelyezkedő hibrid rezsimek sajátosságaiba.

Mindezek után fogalmi tipológiát állítok fel a rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmak meghatározására, amelyből egy pontrendszert hozok létre. Ennek segítségével megvizsgálom az általam kiválasztott ukrán és szerb mozgalmakat, hogy megfelelnek-e a rezsimen kívüliség feltételeinek. Az analízist követően mindkét országban kiválasztottam egy három hónapos időintervallumot, amikor ezen mozgalmak aktívan tevékenykedtek. Ezen időszakon belüli események bemutatásával és elemzésével pedig rávilágítok a mozgalmak sikereinek és sikertelenségeinek kulcsmomentumaira.

Végezetül áttekintő elemzést nyújtok a két mozgalom stratégiájáról és eredményeiről, amelyek mentén következtetéseket vonok le a rezsimen kívülről induló ellenzéki mozgalmakkal és azok lehetőségeivel kapcsolatban.

2. A Hibrid rezsimek általános definiálása

A demokratizálódás harmadik hullámával¹ (Huntington et al, 1991) számtalan olyan térségben ment végbe rendszerszintű változás, melynek hatására összeomlottak a hagyományos elnyomásra épülő autokráciák. A harmadik hullám demokratikus változásai a '70-es években kezdődtek a Francisco Franco, Oliveira Salazar és Georgiosz Papadopoulosz² rezsimeinek átalakulásával. Majd a '90-es években teljesedtek ki a Kelet-Európai, Dél-Amerikai, Ázsiai, valamint Fekete-Afrikai rezsimek viharos demokratizálódásával. De a történelem nem ért véget, ahogy Fukuyama fogalmazta meg híres könyvében³. A liberális demokráciák nem arattak elsöprő győzelmet és nem született meg a világbéke. Inkább azt állíthatjuk, hogy sok autoriter berendezkedésű rezsim ráébredt, hogy az unipólusú világban „költséges” nyílt elnyomásra épülő diktatúrát vagy autoriter rendszert fenntartani (Filippov, 2018), mivel a nemzetközi környezet a soft power⁴ eszközeivel nem tolerálja ezek létét. A nemzetközi közösséghez való tartozás egyik minimumát – amely elengedhetetlen a globális világ gazdaságba és nemzetközi kapcsolatokba való becsatlakozáshoz –, a liberális demokráciák bizonyos alapszabályainak az alkalmazását várják el. Erre jó példa az NGO-k⁵ működési lehetőségeinek kikényszerítése bizonyos országokban, vagy az IMF⁶ és a Világbank hiteleinek és segélyeinek bizonyos követelményekhez kötése. Nem is beszélve az Európai Unióhoz való csatlakozás követelményeiről.

Az új demokráciák többé-kevésbé készségesen teljesítették a nyugati világ formai követelményeit. Választásokat tartottak, létrehozták a többpártrendszert, bizonyos fokú média pluralitást engedélyeztek. Egy távolról szemlélő akár ugyanolyan értékű demokráciának hívhatta őket az intézményrendszerük alapján, mint bármely más, már jóval beágyazottabban működő demokratikus országot. A gyakorlat mégis mást mutatott. Egyes országokban a szabad

¹ Az első hullámot a 19. századra tesszük, a másodikat pedig a második világháború utánra.

² Georgiosz Papadopoulosz, görög ezredes, akinek a vezetésével 1967. április 27-én katonai diktatúrát vezettek be Görögországban, később leváltották és tábornokok vezették az országot így sokszor csak a tábornokok diktatúrájaként emlegetik ezt az időszakot a görög történelemben. Végül 1974. július 23-án ért véget és lépett Görögország a demokratizálódás útjára.

³ The end of the history and the Last Man.

⁴ A soft power eszközeinek azt nevezzük, amikor egy ország a hadsereg bevetése helyett kulturális vagy gazdasági eszközöket vet be egy másik ország befolyásolására. Ezekre jó példa, a gazdasági szankciók vagy a pénzügyi támogatások és befektetések bizonyos feltételekhez való kötése, esetleg az ellenzéki mozgalmak vagy a független sajtó támogatása.

⁵ Nem kormányzati (általában) nemzetközi civil szervezetek, amelyek társadalmi vagy politikai ügyeket próbálnak előremozdítani működésükkel.

⁶ International Monetary Fund

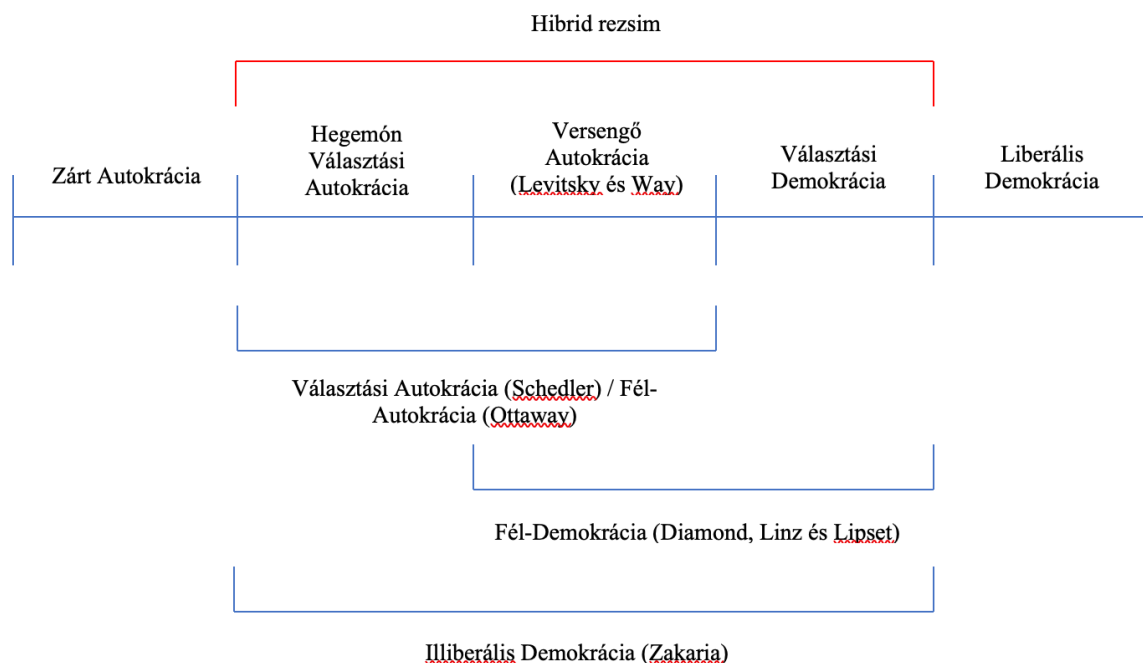
választások ellenére letörték az ellenvéleményeket, mint például Ion Iliescu köztársasági elnök a zsil-völgyi bányászok segítségével Romániában 1990 folyamán. Máshol a törvényhozást számolták fel erőszakkal, ha az éppen nem engedelmeskedett az elnök akaratának, ahogy láthattuk Oroszországban Boris Jelcin parancsára 1993-ban, az októberi puccs⁷ idején. Vagy éppenséggel az elnöki hatalmat centralizálták oly mértékben, hogy az már ellenőrizhetetlen arányban összpontosult egy személy kezében, mint ahogyan az történt Franjo Tudman Horvátországában. De olyat is tapasztalhattunk, ahol papíron a szabad választásokat a legfinomabb eszközökkel fordította a saját javára a hatalomban lévő politikai párt, mint például Mexikóban a PRI⁸ 1988-as elnökválasztása folyamán⁹. Tehát a fentebb említett országokban léteztek a demokrácia intézményei formailag, de tartalmilag azok mégse nevezhetők demokratikusnak.

A politikatudomány így kénytelen volt új fogalmi aspektusból megközelíteni ezen rendszereket, hiszen azok nem fértek bele a demokrácia elméletek dichotóm meghatározásába (Gyulai és Stein-Zalai, 2016), vagyis amikor a rezsimeket autokráciaként vagy demokráciaként tudjuk kategorizálni. Ez az elmélet természetesnek veszi, hogy az autokráciából kilépő országok csakis a demokráciában találhatják magukat. Így az elmúlt több, mint fél évszázad alatt egyre több kísérlet született ezeknek a politikai rendszereknek a definiálására az úgy nevezett „szürke zónában” (Mufti, 2018; Carothers, 2002; Gyulai és Stein, 2016; Böcskei és Hajdu, 2019). Többek között olyan meghatározások születtek, mint az „illiberális demokrácia” (Zakaria et al, 1997), „fél-demokrácia” (Diamond, Linz és Lipset, 1988), „hibás demokrácia” (Merkel, 2004), „versengő autoritarizmus” (Levitsky és Way, 2002), vagy „hibrid rezsim” (Karl, 1995). Fontos leszögezni, hogy tökéletes rezsim kategorizálás nem létezik, és dolgozatomban nem is célom a fogalmi vitát eldönteni, de a továbbiakban a hibrid-rezsim meghatározást használom. Megállapításaim szerint ez a fogalom a legalkalmasabb leírni egy olyan rezsim típust, amely autoriter és demokratikus elemeket is tartalmaz. Nem csupán azért, mert nehezen eldönthető, hogy ezek a rezsimek hibásan működő demokráciák, vagy autokráciák – emiatt sokkal találóbb egy olyan definíció, ami ezeket külön meghatározóval illeti. De azért is, mert a szakirodalom egy jelentős része elfogadja ezt a fogalmat (Gilbert és Mohseni, 2011; Filippov, 2018; Mufti, 2018; Morlino, 2009; Böcskei és Hajdu, 2019). Az átláthatóság kedvéért

⁷ Egyes szakirodalmi hivatkozások „fekete októbernek” vagy a „fehér ház ostromának” is hívják az 1993. szeptember 21-től október 4-ig tartó eseménysorozatot.

⁸ Intézményes Forradalmi Párt

⁹ A kifinomult csalási mechanizmusról lásd bővebben: <https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/fingerprints-of-fraud-evidence-from-mexicos-1988-presidential-election/8F3C1BCA4C53FE85EA48E51321E339E9>

1. ábra: a szürke zóna rezsim meghatározásai relatívan egymáshoz viszonyítva egy demokrácia-autokrácia skálán. Forrás: L. Gilbert, P. Mohseni (2011): *Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes* *St Comp Int Dev* 46, 270 <https://doi.org/10.1007/s12116-011-9088-x>

készítettem egy ábrát (1. ábra), amelyen a különböző rezsim meghatározásokat relatívan egymáshoz viszonyítom egy demokrácia-autokrácia skálán. Az ábrát vizsgálva megállapítható, hogy a hibrid rezsim fogalma átfogja a liberális demokrácia és a zárt autoritarizmus közötti „szürke zónát” és így új kategóriaként jelenik meg számunkra a rezsim rendszerezésnél.

A hibrid rezsim megértéséhez értelmezni szükséges a liberális demokrácia fogalmi keretét is. A nyugati – liberális – demokrácia felfogásban alapvető elvárás a poliarchia léte (Dahl, 1971), amely biztosítja az egyenlő versengést a különböző elitek számára. Ennek garanciája a szólásszabadság, az alternatív információkhoz való hozzáférés lehetősége, a civil jogok garantálása, a joguralom, a hatalmi ágak elválasztása és a valós téttel és versennyel bizonyos időközönként megtartott választások léte, tehát a hatalom elszámoltathatósága és korlátozása. Ezáltal a liberális demokráciáknak alapvetően két fő célja nevezhető meg (Merkel és Wiegell, 2008). Az első a népszerű kormányra való törekvés – tehát szavazások útján hatalomra kerülő hatalmi elit –, a második pedig a korlátozott hatalom, mint a liberalizmus alapvető követelménye a kormánnyal szemben az állampolgárok felé – leegyszerűsítve az alkotmányosság és joguralom. Ezekre a jellemzőkre építve Merkel három alapkövetelményt fogalmazott meg a demokráciáknak (Merkel, 2004): (i.) vertikális legitimáció, (ii.) horizontális elszámoltathatóság, (iii.) joguralom és hatékony kormányzat. Az első jellemző az állampolgárok és az állam kapcsolatára vonatkozik, vagyis, hogy minden hatalom visszavezethető a népre, és az állampolgári jogok érvényesülésén keresztül annak érvényt is

tudnak szerezni az állampolgárok. A második kritérium a liberális alkotmányosság követelményét rögzíti, tehát a hatalom önkorlátozó jelleggel megosztott és ellenőrzi saját magát. A harmadik paraméter pedig arra vonatkozik, hogy a hatékony kormányzás értelmében csak a megfelelően megválasztott és ezáltal legitimált politikai cselekvők hozhatnak döntéseket.

Azonban az a kérdés jogosan vethető fel, hogy csak abban az esetben hívhatunk-e egy országot demokratikusnak, ha az a liberális demokrácia eszmeiségét képviseli. Dolgozatomban nem célokom a széles politikatudományi vitát eldöntenem, de a továbbiakra való tekintettel leszögezem, hogy jelen kutatásban a liberális demokráciát, mint kívánatos értéket kezelem, a zárt autokráciát pedig, mint nem kívánatos. Tehát adottnak veszem, hogy az ember szabadságszerető lény – és ahogy ezt a politikai gondolkodás fejlődése is megmutatja számunkra – a szabadságáról való bizonyos fokú lemondás csakis úgy jöhet létre a társadalom és az állam viszonyrendszerében, ha a hatalom korlátozza önmagát az egyénnel szemben – tehát liberális – és beleszólást enged az individuumoknak a hatalom alakításába – egyszóval demokratikus.

Visszatérve a liberális demokrácia definitív vizsgálatához könnyen megállapíthatjuk, hogy a fentebb felállított fogalmi- és tartalmi keret kritériumok bizonyos mértékű sérülésével még nem zárt autokráciák jönnek létre, hanem olyan politikai rendszerek, amelyek a szürke-zónában helyezkednek el, vagyis hibrid rezsimek. Hiszen a demokratikus intézményrendszerek és követelmények, ha hibásan is, de megtalálhatóak bennük.

Rátérve a hibrid rezsimekre, az első és legfontosabb jellemzőjük, hogy létezik bennük a választás intézménye. De azok minősége elmarad a liberális demokráciákban tapasztalhatóaktól. Először is fontos megkülönböztetnünk a verseny és a versengés fogalmát a választásokon. A verseny léte önmagában nem indukálja a versengést. Versengőnek egy választás csak abban az esetben mondható, ha több mint egy centrumú erő, differenciált társadalmi és gazdasági világlátással részt vehet a választásokon, és valós esélye van az inkumbens politikai erő befolyásolására (Levitsky és Way, 2002). Így megállapíthatjuk, hogy a hibrid rezsimek versengő rezsimek, egy igazságtalan verseny mechanizmussal.

A második sajátossága a hibrid rezsimeknek, az úgy nevezett gondoskodó zavarás (Merkel, 2004). Ez azt jelenti, hogy a demokráciára jellemző intézményeket bizonyos fókig a hatalom „gondoskodó” jelleggel befolyásolja. Ilyennek tekinthetjük például a választási szabályok folyamatos átszabását a hatalompárt javára, az Alkotmánybíróság tagjaival való bővítési-szűkítési játékot, az alkotmány-mérnökösödést, vagy a média túlsúly megteremtését a hivatalban lévők javára. Ezeknél a gondoskodó zavarásoknál még kiemelkedő szerepe lehet

az úgy nevezett nem választott aktoroknak (Böcskei és Hajdu, 2019; Gilbert és Mohseni, 2011). Ezek olyan intézmények, szervezetek, amelyek nem rendelkeznek közvetlen, vagy közvetett legitimálással a választópolgárok által. Ilyennek mondható például a hadsereg, a túl erősödött gazdasági szereplők, vagy az egyház. Ezeknek a befolyása az intézményrendszerekre szintén gondoskodó zavarásnak minősíthető. Így megállapítható, hogy nem csak az állami karhatalom idézheti elő a liberális demokrácia oly mértékű defektusát, hogy az a hibrid rezsimbe vezesse át a politikai rendszert.

A harmadik kiemelkedő sajátossága a hibrid rezsimeknek az állampolgárok civil szférával kapcsolatos jogainak a korlátozottsága (Merkel, 2004; Gilbert és Mohseni, 2011). Vagyis az emberek politikai részvételi lehetőségeinek egyéb formáit valamiféleképpen korlátozza a hatalom. Például hátrányos megkülönböztetés alkalmazásával a nemzetközi jogvédő szervezetekkel szemben; vagy a hivatalban lévő párt-pártcsalád ideológiai fősodorjához nem tartozó mozgalmak és civil szervezetek működésének adminisztratív, vagy anyagi ellehetetlenítésével; esetlegesen a gyülekezési jogok korlátozásával; vagy az alternatív információ forrásokhoz való hozzájutás lehetőségének a beszűkítésével érheti el a rezsim azon célját, hogy beszűkítse az állampolgárok és a civil szféra lehetőségeit. Végezetül egy ábrán (2.ábra) ábrázolom a hibrid rezsimekre jellemző három sajátosságot, a többi rezsim típusal összevetésben.

2. ábra: A hibrid rezsimekre jellemző három sajátosság a többi rezsim típusal összevetésben.

Összegezve megállapítható, hogy a hibrid rezsimek a demokrácia intézményrendszereinek bizonyos formáival rendelkeznek, de azok tiszta működése befolyásolt. A liberális demokráciákra jellemző alapvető polgári jogok szintén nem tudnak teljességgel érvényesülni, hiszen azok a hatalom oldaláról befolyásoló zavarásnak vannak kitéve, akárcsak a többi intézményrendszer. Dolgozatom további részében a két kiválasztott hibrid rezsimet ezen

szempontrendszer alapján fogom megvizsgálni és bebizonyítani, hogy valóban ezen rezsim kategória alá tartoznak.

3. A rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmak fogalmi keretei

A hibrid rezsimekben a „rezsimen kívüliek” jelző alatt azokat a mozgalmakat és politikai aktorokat értem, akik közvetlenül nem járulnak hozzá a hibrid rezsim fenntartásához, tehát nem érdekeltek annak túlélésében. A hibrid rezsimek önmagukban sajátos rendszerek, amik kevésbé alkalmazzák az elnyomás nyílt formáit, ezért bizonyos keretek között engedik, sőt paradox módon támogatják is a politikai ellenzék létét. Azonban általánosságban kijelenthető és megfigyelhető, hogy a hibrid rezsimekben az ellenzék nagyobb részt erősen töredezett és sokszor nem is képes egységes ellenpólusként szolgáló blokk kialakítására a hatalmat birtokló párttal szemben. Így a gyakorlatban a helyesen kontroll alatt tartott mozgalmak és pártok egyfajta szelepként is funkcionálnak ezen rezsim típusokban. Hiszen nem csak a politikai alternatíva látszatát keltik a választópolgárok szemében, de sokszor még a kormányzópárton kívüli politikai erők inkompetenciáját is bizonyítják, megerősítve a hivatalban lévő politikai erő pozícióit. Végső soron ez olyan paradox helyzetekhez vezethet, hogy a névlegesen ellenzéki mozgalmak és pártok valójában a rendszer fenntartásában lesznek érdekeltek, nem pedig annak megdöntésében. Természetesen egy ellenzéki mozgalomról vagy pártról nehéz megállapítani, hogy azt a hatalom tartja-e fent valójában, vagy csak a rendszer igazságtalanságai és korlátai miatt képtelen a sikerre. Mivel ezen megegyezések a politika szereplői között titkosak, így igen nehéz bizonyítékokat találni. Dolgozatom következő részében egy szempontrendszer felállításával szándékozom definiálni a rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmakat a hibrid rezsimekben.

Az első szempont annak a vizsgálata, hogy az adott ellenzéki pártnak vagy mozgalomnak milyen a viszonya az állami erőszakszervezetekkel. Hiszen ha az adott csoport releváns és nem kontrollált veszélyt jelent a kormánypártra, akkor az erőszakszervezetek jóval keményebben viszonyulnak a szóban forgó mozgalomhoz vagy párthoz. Tehát az a szervezet nem mondható a rezsimhez köthetőnek, amelyiket folyamatos hatósági vegzálások érnek, esetlegesen vezetőik ellen eljárást indítanak, vagy bebörtönözik őket. Érdeemes még megemlíteni, hogy bizonyos esetekben, ha egy ellenzéki mozgalom elér egy társadalmi támogatottságot, előfordul, hogy az erőszakszervezetek átállnak a „rendszer váltást” akarók

oldalára. Ezért fontos, hogy ezt a viszonyrendszert a még többé-kevésbé „nyugalmi” állapotnak mondható időintervallumban tekintse át a kívülről szemlélő.

A második szempont, hogy az ellenzéki mozgalomnak vagy pártnak milyen a kapcsolata a hatalom oldaláról fenntartott civil szervezetekkel, és félhivatalosan működő támogatói csoportokkal. Ahogy Szergej Markov¹⁰ fogalmaz, *„Mindenkinek, aki részt akar venni a 21. század politikájában meg kell teremtenie a saját civilszervezet-hálózatát, és ideológiával, pénzzel és emberekkel kell feltöltenie”¹¹.* A kiemelt idézet tökéletesen tükrözi a modern kor megváltozott politikai körülményeit, amelyben az ellenvéleményeket már nem elnyomják a hibrid rezsimekben, hanem hangosabb alternatíva létrehozásával fragmentálják a gondolat folyamatokat. Voltaképpen a hibrid rezsimekben előszeretettel hoznak létre a saját világlátásukat és politikájukat védő civilszervezeteket, agytrösztöket, vagy adott esetben szélsőséges csoportokat¹². Ezek a szervezetek egyfajta ellensúlyként funkcionálnak a nemzetközi pénzekhez hozzájutó NGO-val, vagy a belföldi ellenzéki csoportosulásokkal szemben. Továbbá alternatívát kínálnak a politikai aktivizmus iránt elkötelezett és a rendszerben hívők számára. Szintén érdemes kiemelni a fentebb említett szélsőséges csoportokat. Ezeket a főleg informális alapon szerveződő szervezeteket a hatalom előszeretettel alkalmazza arra, hogy megfélemlítsék a tényleges ellenzéki mozgalomhoz, vagy párthoz köthető embereket az erőszakos magtartásukkal, amely felett a hivatalos bűnüldöző szervek szemet hunynak.

Harmadik szempont az adott mozgalom vagy párt média megjelenése a közszolgálati médiában. Mivel a hibrid rezsimekben az állami közszolgálati televízió kulcsfontosságú a hatalom fenntartásának szempontjából, ezért érdemes megvizsgálni, hogy az adott mozgalomról születik-e valójában tudósítás, és ha igen, milyen kontextusban tüntetik fel azok vezető személyiségeit vagy az ügyet, amelyet képviselnek. Kiemelem, hogy első sorban a közszolgálati feladatokat ellátó médiumokra fontos koncentrálni, hiszen egy hibrid rezsimben ez a rezsim által üzemeltetett legszélesebb választói köröket – általában a saját politikai háttérrel – elérő médium, amely azért sok esetben nem olyan szélsőséges véleményt közvetít, mint egyéb, a rezsim holdudvarához köthető sokkal radikálisabb portál vagy médium. A szabadabb és pozitívabb kontextusban való feltűnés a rezsim által kontrollált médiában

¹⁰ Orosz politológus, a Kreml egyik fontos ideológusa, az egyik fő szakértője a civil szervezeteknek és társadalmi mozgalmaknak.

¹¹ Steve Gutterman: Russia wants its NGOs play stronger role in the world affairs. *Associated Press*, 2006. március 13.

¹² Ennek egyik tökéletes példája, az Oroszországban 2005-ben a tarka forradalmak hatására létrehozott „Nasi” (Наси) ifjúsági szervezet, amely egyfajta válasz volt a rezsim ellenes civil- és egyéb a fiatalságot célzó szervezkedések ellen, amelyek más posztoszocialista országokban sikereket értek el.

sokkal közelebbi és szorosabb kapcsolatot sugároz az adott ellenzéki mozgalom és párt, valamint az inkumbens között.

Negyedik szempont a külföldi támogatások megléte a bizonyos mozgalmaknál vagy pártoknál. Hiszen ha az adott szervezet részesül a nyugati országok illetve alapok pénzügyi-, vagy egyéb erőforrás támogatásából, akkor kevésbé van kitéve a rezsimek akarátának, és ezáltal függetleníteni tudja működését. Mivel a fentebb említett nyugati alapok vagy pénzügyi segélyek a liberális demokrácia értékrendjének az elfogadásához és annak promótálásához vannak kötve, ezért adottnak vehető, hogy ezen szervezetek ideológiai beállítottságuk miatt sem preferálják a hibrid rezsimek fenntartását.

Az ötödik szempont amit érdemes vizsgálni, hogy az adott párt vagy mozgalom rendelkezik-e törvényhozási képviselettel és ezen parlamenti frakció képes-e saját törvényjavaslatokat és tervezeteket megvalósítani a kormányzat támogatásával. Mivel a hibrid rezsimekben a törvényhozásban a kormányzópárt általában minősített többséggel van jelen, de legalábbis biztosan erős többséggel, ezért az ellenzék szerepe beszűkül és sokszor súlytalanná válik. Azonban azon ellenzéki beállítottságú politikai szereplők, akik ezek ellenére is képesek sikeresen törvényjavaslatokat és módosításokat elfogadtatni a kormányzópárttal, valószínűsíthetőleg szorosabb kapcsolatban állnak a rezsimek vezetésével. Tehát az intézményesített politikában nagyobb sikerekre képes ellenzékiek feltételezhetően a rendszer fenntartói és preferálói, mintsem annak valós rezsimek kívüli ellenzéke.

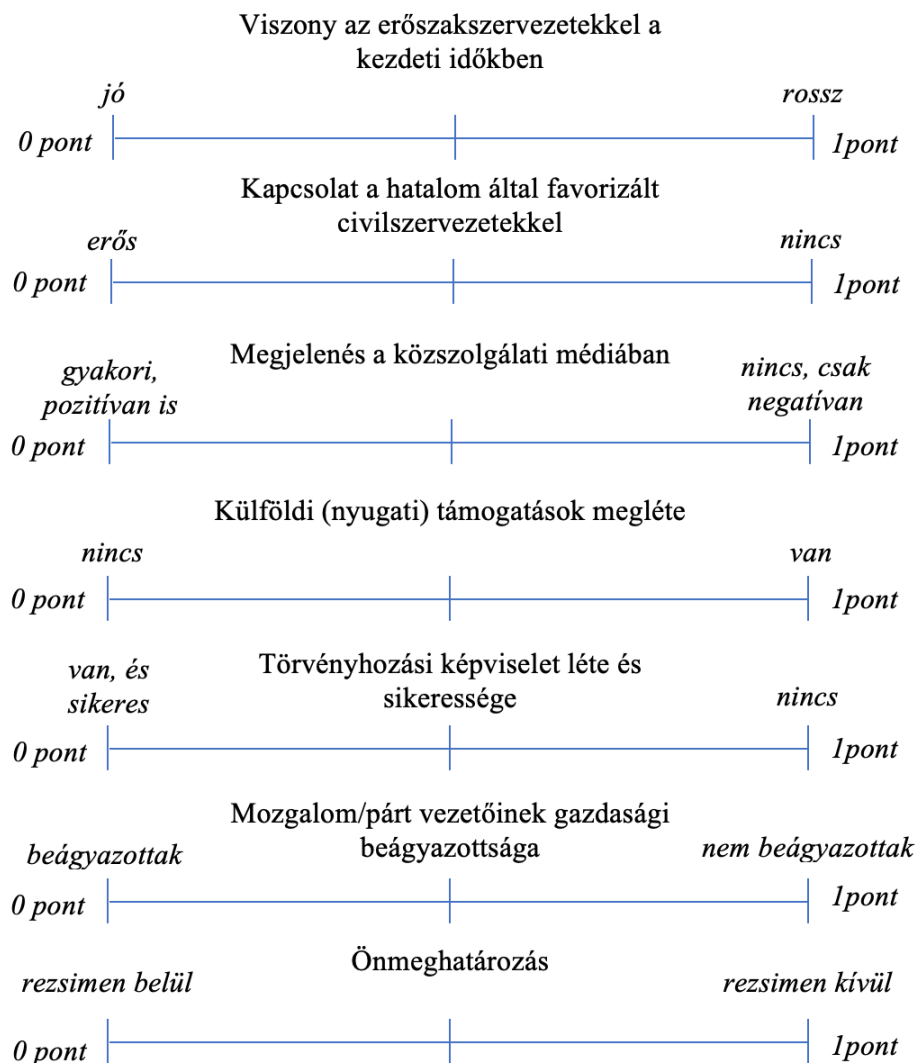
Hatodik szempont az adott mozgalom vagy párt vezetői elitjének a beágyazottsága a gazdasági elitbe. Továbbá fontos, hogy az állam által kontrollált redisztributív gazdasági folyamatokból részesedik-e az ellenzékhez köthető vagy konkrétan az ellenzék vezető elitcsoport. Hiszen, ha a névlegesen ellenzéki beállítottságú mozgalmak vezetői valójában profitálnak a rezsimek létezéséből, akkor ebből feltételezhető, hogy valójában ezen szereplők nem érdekeltek a rendszer lebontásában. Mivel a hibrid rezsimeknek az egyik fundamentuma a gazdaságilag stabil és ideológiailag hűséges háttérrelit létrehozása, amelyen keresztül biztosítani tudják a vezető párt hatalmát nem csak az instrumentális politikában, hanem a gazdaság szektoraiban is. Így evidens, hogy ezen gazdasági privilégiumok biztosítása az esetlegesen kinevelt vagy mesterségesen létrehozott ellenzék számára is kulcskérdés, mivel a közös gazdasági érdekeltségek a valóságban kollektív reálpolitikai érdekké transzformálódhatnak, amelyben maximum csak az ideológiai megközelítés más a felszínen, de tartalmilag nem veszélyes a rendszerre.

A hetedik, egyben utolsó szempont az adott mozgalom vagy párt önmeghatározása. Itt azt érdemes megfigyelni, hogy a szervezet öndefiníciója szerint ők a rendszerben, vagy a

rendszeren kívül képzelik-e el saját magukat. A rezsimen kívülről érkező ellenzéki szervezetek az intézményesített ellenzék tevékenységét is elítélik és kritizálják, akár csak a hivatalban lévő pártét. Így sokszor ezen rezsimen kívülről érkező mozgalmak a teljes elit-ellenesség már-már szélsőségesen populista szólamaival ütnek meg. Ahogy látható volt a tarka forradalmak¹³ idején is, a legnagyobb sikereket elérő ellenzéki mozgalmak a már létező ellenzéki pártokon kívülről érkeztek és nyíltan el is határolódtak azok tevékenységétől, hiszen teljes „rendszerátalakítást” irányoztak elő maguknak. Ez a szempont többek között azt is jelenti, hogy a törvényhozási képvisellel rendelkező pártok sokkal nagyobb valószínűséggel részesülnek a rendszer fenntartóinak. Természetesen nem állítom, hogy ezen pártok teljes mértékben az adott rezsimet szolgálják ki, de a sikeres törvényhozási működés feltételezi bizonyos háttéralkuk létét az inkumbens és az ellenzéki szereplők között.

Összegezve, ezen hét szempont alapján megvizsgálva egy mozgalmat vagy pártot a hibrid rezsimekben megállapítható, hogy az a rezsimen kívülinek, vagy belülinek minősülő szervezet. Tehát a rendszer fenntartásában érdekelt, vagy azt lebontani szándékozó ellenzéki szereplő. Dolgozatomban további részében ezen pontok alapján fogom megállapítani a kiválasztott mozgalmakról, hogy azok rezsimen kívülinek, vagy belülinek tekinthetőek-e. Minden szempontra nullától egyig kaphatnak pontot a kiválasztott mozgalmak. Amennyiben nem állapítható meg egy szempontnál, hogy teljesült-e, de vannak ráutaló jelek – tehát nem egyértelmű –, fél pont is adható. Azok a mozgalmak, amik nulla és három pont között teljesítenek ezen a teszten, *rezsimen belüli* ellenzéki mozgalomnak tekinthetőek. Három és öt pont között egy mozgalom *rezsimtűrőnek* minősül. Legvégső soron pedig öt ponttól fölfelé *rezsimen kívüli* ellenzéki mozgalomról beszélhetünk ezen tipológia alapján. Az átláthatóság kedvéért egy ábrán (3.ábra) vizualizálom ezen hét szempontot, és a pontrendszert. Fontos leszögezni, hogy jelen szempontrendszert még érdemes lehet a jövőben további kutatásokkal pontosítani, amelynek segítségével ez a tipológia még teljesebben és szélesebben alkalmazható lesz más a témával kapcsolatos tanulmányokban.

¹³ A kétezres évek első felében a posztoszocialista országokban létező „forradalmi” hullám, amely sok hibrid rezsim bukását okozta, például Szerbiában, Ukrajnában, Grúziában.

0-3 pont = rendszeren belüli mozgalom

3-5 pont = rendszer „tűrő” mozgalom

5-7 pont = rendszeren kívüli mozgalom

3.ábra: A rendszeren kívülség megállapításának szempontjai az ellenzéki mozgalmaknál.

4. Az országok kiválasztása

Az országok kiválasztása esetében fontosnak tartottam, hogy a hasonló – szocializmussal terhelt – történelmi múlt mellett, kulturálisan és a politikai rendszer tekintetében is legyenek egyezések. Kiemelt szempontként kezeltem továbbá, hogy mindkét országban legyen példa sikeresnek és nem sikeresnek mondható rendszeren kívüli mozgalmakra a közelmúltban.

Elsősorban azért esett ezen két országra a választásom, mivel mindkettő egy nagyobb szocialista föderációnak volt a tagállama. Egyetlen fontos különbség ezen a területen, hogy míg Ukrajna kiszakadt országgént tekint magára a Szovjetunióból, addig Szerbia tudatában, mint „örökös” jelenik meg a jugoszláv múlttal való kapcsolat. Ez a két szocialista föderáció működésén is megmutatkozott, hiszen a szerbek inkább nyertesei és elnyomói voltak a többi nemzetnek Jugoszlávián belül, míg Ukrajna ennek az elnyomásnak – csak az oroszok oldaláról – elszenvedője volt. Ezt a komoly különbséget leszámítva azonban a szocializmus mindkét társadalomban hasonló nyomokat hagyott, amely így segíti az összehasonlítást. Tehát mindkét nemzet népességében a posztszocialista országokra általánosan jellemző társadalmi problémák jelennek meg. Ilyenek például a viszonylag magas politikai passzivitás, elöregedő népesség, elvándorlás, az életszínvonal elmaradottsága, a múlthoz való viszonyulás – mint a társadalom egyik fontos törésvonala –, magas társadalmi devianciák – alkoholizmus, öngyilkosság, dohányzás, elhízás – valamint nagyméretű korrupció, oligarchák befolyásoló jelenléte és így tovább. Fontos szempont volt, hogy mindkét országban igen erős a nemzetépítés és az ezt övező nacionalizmus. Tehát Szerbiában és Ukrajnában is egyaránt megtalálhatóak a nemzeti szélsőséges beállítottságú mozgalmak, és azok – sokszor – releváns erőt is képviselnek a közéletben és a civil szférában egyaránt. Ugyancsak mindkét helyen fontos, a politikát befolyásoló tényező a nemzeti kisebbségek kérdése. Míg Ukrajnában az orosz, magyar és román kisebbségek a meghatározóak, addig Szerbiában az albán, horvát, bosnyák és szintén magyar etnikumú állampolgárok vannak számottevően jelen az országban. Ez nem csupán az etnoregionális politikai pártok és szervezetek létét indukálja, hanem tematizálja is a politikai és társadalmi teret a nemzet nagy részét alkotó etnikum és a kisebbségek viszonyrendszerében. Ennek egyik legfontosabb megjelenése Ukrajnában a Krím-Félsziget elcsatolása, és a Kelet-Ukrajnából kivált DNR¹⁴ és LNR¹⁵ esete. Szerbiában pedig hasonló helyzet figyelhető meg Koszovóval kapcsolatban. Mindemellett fontos megemlíteni, hogy mindkét országban igen erős az orosz befolyás jelenléte, amely Ukrajna esetében a közös múlt, a nagy számú orosz kisebbségre, gazdasági kapcsolatokra és a földrajzi közelségre; míg Szerbiában a pánszlávizmus¹⁶ farvizén kialakult hagyományosan jó kapcsolatokra és a gazdasági, valamint stratégiai együttműködésre vezethető vissza.

¹⁴ Donyeck-i Népköztársaság

¹⁵ Luhanszki Népköztársaság

¹⁶ A XIX. században és a XX. század elején az a reakciós nacionalista politikai mozgalom, törekvés, amely minden szláv népet a cári Oroszország vezetése alatt akart egyesíteni. Forrás: [arcantum.hu](https://www.arcantum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/panszlavizmus-44A09/)
<https://www.arcantum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/panszlavizmus-44A09/>

Szintén érdemes kiemelni, hogy mindkét országban meghatározó szerepet tölt be az Európai Unióhoz való tartozás vágya. Ivan Krasztev szavaival élve: „*az Európai Unió forradalmi hatalom, melynek átalakító ereje elégséges ahhoz, hogy nem demokratikus rendszereket döntsön meg, miközben tagállamainak többsége a status quo mellett kötelezte el magát. (...) Az EU puha ereje a következő ígéletben rejlik: Ha olyan vagy, mint mi, akkor egy lehetsz közülünk.*” (Krasztev, 2007; 173.pp) Ez a kiemelt idézet tökéletesen megfogja, hogy az Európához és ezáltal a nyugati értékrendekhez tartozás kiemelten befolyásolja ezen két ország politikáját. Nem csupán azért, mert az esetleges hibrid rezsimek építőkként szemben ez a tudat mozgósíthatja az állampolgárokat, de azért is, mert fontos politikai tőkét adhat az intézményesült ellenzéknek és a mozgalmaknak is ezen értékrend hangoztatása. Viszont a nyugati orientációban fellelhető egy lényeges különbség, mégpedig a NATO-hoz való viszonyulás. Míg Szerbiában a NATO alapvetően nem túl pozitív megítélésű a délszláv háborúk miatt,¹⁷ ezért ott az esetleges csatlakozás sincs napirenden, addig Ukrajnában a NATO-hoz való csatlakozás már régóta tematizálja a közbeszédet. Az ország nyugatbarát érzületű fele ebben látja a lehetőségét az oroszoktól való teljes függetlenségre, míg az oroszok által befolyásolt, vagy a keleti kapcsolatokat preferálók körében egy esetleges NATO csatlakozás elfogadhatatlan lenne. Így ez egy fontos törésvonal az ukrán elitben és a társadalomban egyaránt.

A politikai rendszert illetően is sok hasonlóság lelhető fel ezen két ország között, ami miatt szintén indokolt ezek választása. Egyfelől mindkét ország a félelnöki kormányforma mellett tette le a voksát a rendszerváltás után. Tehát a végrehajtó hatalom *de jure* osztott, és az elnököt közvetlenül választják. Ennélfogva az elnök szerepe kiemelkedő, viszont a gyakorlatban, mivel mindkét államban a hibrid rezsimektől elvárt hatalom koncentrálással centralizálja tovább magát, *de facto* prezidencializmusról beszélhetünk esetükben. Végző soron pedig kihagyhatatlan tényező, hogy mindkét országot a szakirodalom egy terjedelmes része tartja hibrid rezsimeknek a vizsgált időszakban (Levitsky és Way, 2010; D’Anieri, 2006; Gilbert és Mohseni, 2011).

Végezetül fontosnak tartottam, hogy mindkét országban legyen példa régebbi és a közelmúltban fellelhető ellenzéki tüntetésekre, és ezáltal mozgalmakra. Mindkét helyen megfigyelhető volt a tarka forradalmak hatása a kétezres évek elején, valamint a 2010-es évek első és második felében is látható volt a hatalom és a rezsimen kívüli ellenzéki mozgalmak

¹⁷ Ennek egyik legfőbb oka az 1999. március 24-től június 11-ig tartó Allied Force hadművelet, amely során NATO gépek bombáztak szerb célpontokat. A lakosság nagy körében ez az akció igen mély sebeket hagyott a civil áldozatok miatt.

összecsapása. Míg Szerbiában 2000-ben az Otpor¹⁸ mozgalom volt meghatározó és sikeresen érte el a Slobodan Milosevic által vezetett rezsim békés leváltását, addig Ukrajnában a narancsos forradalom alatt 2004-2005 folyamán a Pora¹⁹ ifjúsági szervezet játszott kiemelkedő szerepet a Kucsma²⁰-rezsim összeomlásában. Továbbá, a 2010-es évek eleje-közepére mindkét országban válság mutatkozott a kétezres évek hibrid rezsimeit felváltó ellenzékiekkel szemben, mivel nem, vagy csak nagyon részlegesen váltották be ígéreteiket, és így az ország politikai rendszerét nem sikerült a liberális demokráciák táborába terelniük. Ennek egyik legfőbb megjelenése az volt, hogy a demokráciához elengedhetetlen intézmények csak részlegesen tudtak létrejönni és általában azok gyengék maradtak és összeomlottak, ha olyan vezető került hatalomra, akinek nem a liberális demokrácia kiépítése volt a célja, hanem saját hatalmának maximalizálása, tehát egy hibrid rezsim kiépítése. Ez végül meg is történt, Ukrajna esetében Viktor Janukovics 2010-es hatalomra kerülését követően, Szerbiában pedig 2014 folyamán Aleksandar Vucic miniszterelnökségével kezdődően. Összefoglalva, mindkét helyen van már múltja az ellenzéki mozgalmiságnak, de mindeközben a politikai rendszer hibrid mivolta nem tudott tartalmilag megváltozni a vizsgált időszakokban, még ha időszakosan tanúi lehettünk is egy enyhe demokratizálódási kísérletnek.

¹⁸ 1998-ban alapított szerb ifjúsági mozgalom, a szó jelentése: ellenállás.

¹⁹ Ukrán ifjúsági mozgalom, ami 2004-ben az elnökválasztást megelőzően alakult (később két alszervezetre bomlott, sárga pora és fekete pora néven) célja volt a Kucsma rezsim megdöntése, amelyben végül sikerrel járt, több mozgalommal és civil szervezettel szövetségben. A szó jelentése: Itt az idő!

²⁰ Leonyid Danilovics Kucsma 1992-1993 között Ukrajna miniszterelnöke, majd 1994-től 2005-ig elnöke.

5. Kiválasztott mozgalmak és a vizsgált időintervallum

A két vizsgált országban egy-egy mozgalmat választottam ki, amelyeket esettanulmány szerűen bemutatok és kontextusba helyezek. Szerbia esetében az „egy az ötmillióból”²¹ míg Ukrajnánál a „majdan”²² mozgalmakra esett a választásom. Mindkét mozgalom ügyében egy konkrét időintervallumot vizsgállok, amelyben elemzem a mozgalom meghatározóbb cselekményeit és a hatalmon lévő politikai erő által adott válaszreakciókat. Mindemellett természetesen általános leírást adok a történések menetéről és mibenlétéről. A kiválasztott időszak Szerbia esetében 2018. november 21-től 2019. február 28-ig, míg Ukrajnánál 2013. november 13-tól 2014. február 23-ig tartó időszavakat fogom elemezni és megvizsgálni. Azért erre a két időpontra esett a választásom, mert ekkor voltak az egész országot megmozgató releváns ellenzéki megmozdulások. Az elkövetkezőkben pedig alkalmazom a hét pontból álló általam felállított szempontrendszert ezen két mozgalomra, hogy megállapítható legyen a rezsimhez való viszonyuk.

Fél pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalomnak az erőszakos szervezetekkel való viszonyára. Ugyanis az nem mondható kimondottan jónak, de túlzottan rossznak sem. A tüntetések alatt a rendőrség nem alkalmazott a szükségesnél nagyobb erőszakot, a mozgalom vezetőit nem tartóztatták le, de látható volt, hogy könnyen eszkalálódhatott volna a helyzet mindkét oldalról, ezért erre fél pontot adok a szervezetnek.

Egy pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom kapcsolatára a hatalom által preferált civilszervezetekkel és egyéb csoportokkal. Mivel az tapinthatóan rossz volt, hiszen az egy az ötmillióból mozgalom több résztvevőjét vagy vezetőjét erőszakkal megfélemlítették. Ennek példája, Oliver Ivanovic meggyilkolása²³ még 2018 januárja folyamán, aki egy ellenzéki civilszervezetet vezetett. Vagy a tüntetésihullám kirobbantásának datálható esemény is egy hasonló jellegű eset volt, amely Borko Stefanovic ellenzéki vezető megverése volt vascsövekkel.

²¹A mozgalom onnan kapta a nevét, hogy Aleksandar Vucic azt nyilatkozta az ellenzéki tüntetőkről: „Gyalogolhattok bármennyit, de egy követeléseket se fogom teljesíteni még akkor sem, ha 5 millióan vagytok.” (Beta 2018) Később ebből alakult ki a mozgalom szlogenje és identitása. Szerbül a név: „1 od 5 miliona”

²²A majdan mozgalom a „Majdan Nezalezsnosztji” térről kapta a nevét, amely magyarra fordítva azt jelenti, hogy „függetlenségi tér.” A térnek szimbolikus jelentősége van, egyrészt a majdan szó, ami önmagában teret jelent, az ukránok számára azt is kifejezi, hogy régen a városokban és falvakban a majdanon gyűltek össze az emberek politikával foglalkozni és döntéseket hozni, tehát jelképe az önrendelkezésnek. Valamint a térnek mindig is kiemelten fontos szerepe volt a tömegtüntetésekben és a 2004-es „narancsos forradalom” is nagyrésztben itt zajlott, tehát mondhatni egy erős jelentése és hagyománya is van a majdanon tüntetni.

²³Lásd bővebben: <https://www.theguardian.com/world/2018/jan/16/oliver-ivanovic-serb-politician-in-kosovo-shot-dead>

Egy pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom megjelenésére a közszolgálati médiában, mivel az szinte lehetetlen volt a mozgalom szervezői számára, még akkor is, ha közöttük szép számmal akadtak aktív ellenzéki képviselők is. A szerb közszolgálati média próbálta eleinte elhallgatni és elbagatellizálni a tüntetéseket, majd amikor már kénytelen volt beszámolni róla, azt torzított módon tette (Jovanovic, 2019).

Egy pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom külföldi támogatására, mert a támogatások meglétének vizsgálatánál kijelenthető, hogy anyagi segítséget felvállaltan nem kaptak a mozgalom szervezői, de az Európai Unió próbált nyomást gyakorolni a szerb kormányra, hogy tegyen eleget – legalább részlegesen – a tüntetők követeléseinek. Szintén a tüntetésben résztvevő és infrastruktúrát biztosító civil szervezetek nyíltan köthetőek voltak a nyugathoz. Ezért erre a szempontra szintén egy pontot adok a mozgalom számára.

Fél pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom törvényhozási meglétére és sikerére, mivel a parlamenti képviselet fellelhető volt a mozgalom szervezői oldalán. Bár nem beszélhetünk egy konkrét párról, ami szervezte volna az eseményeket de a „Szövetség Szerbiáért”²⁴ ellenzéki koalíció aktívan részt vett az események és ezáltal a mozgalom alakításában is. Bár fontos megjegyezni, hogy az események előrehaladtával a direkt politikai szereplők marginalizálódtak. Mivel Szerbiában ezen pártok még a koalíciójuk révén se tudtak befolyásoló tényezővé válni, így hatásuk is elenyésző volt. Mivel a Szerb Haladó Pártnak²⁵ stabil kétharmada van és volt a szerb parlamentben, így az ellenzéki politikusok nem jutnak túl sok lehetőséghez a döntések befolyásolásában. Ettől függetlenül az aktív parlamenti képviselői jelenlét egy mozgalomban alapvetően feltételez egyfajta rendszeren-, vagy rezsimen belülséget legalábbis azon állampolgárok oldaláról, akik kiábrándultak a politikából és potenciálisan csak egy „kívülről” érkező erőt tudnának támogatni.

Fél pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom vezetőinek a gazdasági beágyazottságára, merthogy az nem mondható túl erősnek, de mivel köztük sok politikai szereplő is van, így bizonyos együttműködés fellelhető az ellenzéki szereplők és a kormányzathoz közelálló üzleti körök között.

Egy pontot adok az „egy az ötmillióból” mozgalom önmeghatározására, ugyanis egyértelműen a rezsimen kívülre helyezte önmagát, mivel követeléseiben és megnyilvánulásaiban is a 2000-ben végrehajtott „rendszerváltást” próbálta felidézni. Tehát

²⁴ A Dragan Dilas által 2018. szeptemberében alakított „catch all” ellenzéki koalíció célja az volt, hogy egy releváns és egységes erőt tudjon szembeállítani a Vucic által vezetett Szerb Haladó Párttal szemben. Szerbül: „Savez za Srbiju.”

²⁵ Szerb kormánypárt, szerbül: „Srpska radikalna stranka,” rövidítése SNS. A pártot 2008-ban alapítottak Timoslav Nikolic és Aleksandar Vucic. (Ördögh, 2014; 184.pp.)

látható, hogy Vucic-ot abszolút hibrid rezsim építőnek határozzák meg, magukat pedig egy olyan mozgalomnak, amely ezt a rezsimet szándékozik lebontani, és az európai normákat bevezetni Szerbiában (Jovanovic, 2019).

Összegezve: az „egy az ötmillióból” mozgalom öt és fél pontot ért el azon szempontrendszer alapján amit felállítottam, így rezsimen kívüli ellenzéki mozgalomnak minősül a terminológiámban.

Egy pontot adok a „majdan” mozgalomnak az erőszakszervezetekkel való kapcsolatára, mivel a Berkut²⁶ egységei már 2013. november 30-a éjjelén keményen szétverték a békés, főleg diákokból álló tüntetőket, amely cselekedet végül katalizátorként hatott a tüntetések növekedésének szempontjából. A későbbiek során is rendkívül erőszakosan léptek fel a rendvédelmi szervek, amelyek több tüntető halálát is okozták az események folyamán.²⁷

Egy pontot adok a „majdan” mozgalom és a hatalom által preferált civil szervezetek közti kapcsolatra is, mivel a tüntetések alatt többször is előfordult, hogy radikális szurkolói csoportok elraboltak és megkínóztak tüntetőket, és olyan is megtörtént, hogy egyes emberek ezen cselekedetek hatására veszítették az életüket. Így látható, hogy a hatalom nem csak a hivatalos rendvédelmi szervek erőszak alkalmazásával szerette volna befolyásolni a tüntetések menetét, hanem egyéb informálisan alapon működő csoportok által.

Egy pontot adok közszolgálati médiában való megjelenésre a „majdan” mozgalomnak. Bár kétségtelen, hogy Ukrajnában a média helyzet nagyon bonyolult és a közszolgálati média, mint olyan nem annyira meghatározó, mint Szerbiában. Az ukrán médiapiaci viszonyok több nagyobb csatornából állnak, amelyek más-más oligarcha érdekcsoport tulajdonában vannak (Kononczuk, 2015). A Viktor Janukovicshoz és támogatóihoz²⁸ köthető televízióadók viszont egyértelműen csak részlegesen és torzítva számoltak be az eseményekről. Viszont Janukovics uralmában kevésbé érdekelt üzleti körök, főleg Ihor Kolomojszkij személyében biztosítottak transzparens és az emberek nagyobb tömegéhez eljutó médiafelületet az ellenzéknek és ezáltal aktuálisan a tüntetőknek is.²⁹ Mindenesetre a rezsimen belülről nem kapott médiatámogatást a mozgalom és a tüntetéshullám sem.

²⁶ Különleges rendőrségi egység, amely a tüntetések szétverésére specializálódott.

²⁷ Az események alatt 130 ember vesztette életét, ebből 18 volt rendőr a többi pedig civil. Ezt a 112 embert, az ukránok „Heavenly Hundred” (Nebesna sotnya)-nak nevezik, amely a „mennyei század”-nak fordítható.

²⁸ Rinat Akhmetovot és Dmitro Firtast szokták megjelölni, mint a Janukovics-éra két fő hatalom pártján álló oligarchát, ezenfelül még elterjedt megnevezése ennek a Janukovics köré épülő oligarcha csoportosulásnak a „család” név az ukrán politikatudományi irodalomban.

²⁹ Erre jó példa, hogy a Kolomojszkij által birtokolt 1+1 TV csatorna éjjelente élőben közvetített a tüntetések helyszínéről, hogy ha esetleg a rendőri egységek ekkor próbálnák meg felszámolni a tiltakozásokat, akkor a kijevi polgárok gyorsan a helyszínre tudjanak érni.

Egy pontot adok a „majdan” mozgalomnak a külföldi támogatások meglétére. Mivel azok, ha közvetlenül nem is, de tapinthatóak voltak a civil szervezeteknél, akik lényegében megalakították és szervezetileg próbálták működtetni a „majdan”on kialakuló eseményeket. Ez a későbbiekben is megmutatkozott, amikor a nyugati hatalmak próbáltak fellépni békítőként a Janukovics féle vezetés és a tüntetők között.

Egy pontot adok a „majdan” mozgalom törvényhozási létére és sikerességére, mivel parlamenti képvisellel nem rendelkezett, hiszen élesen elhatárolódott a teljes politikai elitől, így az ellenzékétől is, akiket nem fogadtak soraikba (Khmelko és Pereguda, 2014; 232.pp.). Ebből adódóan a mozgalom a valóságban is próbálta magát a rezsimen kívül tartani.

Egy pontot adok a „majdan” mozgalom vezetőinek gazdasági beágyazottságára, mivel az csak elenyésző volt. Hiszen amellet, hogy bizonyos oligarcha körök szimpatizáltak magával a majdan téren történetekkel, a gyakorlatban nem ők szervezték és indították útjára a mozgalmat, amely így független civil szervezetek, radikális csoportok, újságírók, diákok és egyszerű állampolgárok szervezete volt. Bár az tény, hogy egy önbevallásos alapon működő kutatás szerint a tüntetéseken résztvevők 71,1%-a származott Kijevből, a Kijevet körülvevő megyéből³⁰ vagy Nyugat-Ukrajnából (Onuch és Sasse, 2016; 14.pp.), így ebből is látszik, hogy mennyire látható volt magán a mozgalmon az ukrán Kelet-Nyugat ellentét, amely már a rendszerváltás óta terheli az országot és a társadalmat. De mindezen megállapítás nem befolyásolja a mozgalom vezetőinek a gazdasági beágyazottságát, amely marginális volt értelmezésemben.

Egy pontot adok a mozgalom önmeghatározására, mivel a tüntetés vezetői teljes mértékben elhatárolódtak a rezsimtől és még az aktív ellenzékétől is. Ezáltal a mozgalom kezdetén gyakorlatilag két részre tagolódtak a tüntetésen résztvevők. A diákok és civilek által vezetett „diák majdan”ra és az ellenzéki politikusok által vezetett „politikai majdan”ra³¹ (Onuch és Sasse, 2016; 11.pp.). Összesítve hét pontot ért el a „majdan” mozgalom a hétből, ami egy erős rezsimen kívüliséget mutat számunkra.

Végezetül egy táblázatban (1. táblázat) ábrázolom az eredményét a két szervezetnek, hogy könnyebben áttekinthető legyen. Összegezve, mindkét kiválasztott mozgalom megállta a helyét a rezsimen kívüliségi teszten. Habár az „egy az ötmillióból” mozgalom gyengébben szerepelt, de még így is rezsimen kívülinek tekinthető, míg a „majdan” mozgalom tökéletesen szerepelt a szempontrendszer alapján.

³⁰ Kijev Oblast

³¹ Az ellenzéki politikusok által vezetett majdan mozgalom, az európa téren rendezkedett be (Yevropeis’ka Ploshcha)

szempontok:	egy az ötmillióból mozgalom	majdan mozgalom
Viszony az erőszakszervezetekkel a kezdeti időkben	●	●
Kapcsolat a hatalom által favorizált civilszervezetekkel	●	●
Megjelenés a közszolgálati médiában	●	●
Külföldi (nyugati) támogatások megléte	●	●
Törvényhozási képviselet léte és sikeressége	●	●
Mozgalom/párt vezetőinek gazdasági beágyazottsága	●	●
Önmeghatározás	●	●
Összesítés	5,5 pont	7 pont

Jelmagyarázat: ● = 1 pont; ● = 0,5 pont; ○ = 0 pont.

1.Táblázat: A rezsimen kívüliségi teszt alkalmazása a két kiválasztott mozgalomra.

6. A két mozgalom és eseménysorozat elemzéses összehasonlítása

Egy stabilnak mondható demokráciában a „rendszeren,” „rezsimen”, vagy az eliten kívülről érkező ellenzéki mozgalom könnyen sikereket érhet el, ha jó helyzetfelismeréssel rendelkezik a vezetője, és kihasználja a nép általános elégedetlenségét a mindenkori vezetéssel szemben. Ennek lehettünk szemtanúi 2016-2017 folyamán Franciaországban a La République En Marche!³² mozgalommal kapcsolatban. Míg egy erősen és feszesen szervezett autokráciában a hivatalban lévő politikai erő könnyedén elnyomhatja és marginizálhatja ugyan ezekre az elvekre épülő mozgalmakat, ahogy ennek tanúi lehetünk Oroszország esetében a Korrupció-Ellenes Alapítvánnyal³³ kapcsolatban. De a hibrid

³² Az Emmanuel Macron által 2016-ban alapított mozgalom, amely később párttá is alakult, majd megnyerte a 2017-ben tartott Köztársaságielnök és Nemzetgyűlési választásokat. Magyarul: A Köztársaság Mozgásában! Rövidítése: REM.

³³ Az Alekszej Navalnij által alapított alapítvány ideológiát próbált kovácsolni a rezsimhez köthető személyek korrupciós vagyonának és cselekedeteinek a leleplezésével, de egyelőre a Kremlin sikeresen folytja el a mozgalmat, és a hozzájuk köthető megmozdulásokat is rendre sikerül felszámolni.

rezsimekben – mivel azok a két véglet között helyezkednek el – a játék sokkal több dimenziósabb. Egyfelől a rezsimen kívülről jövő politikába frissen becsatlakozó szereplők megfelelő taktikával és helyzetfelismeréssel egy tiszta demokráciához megközelítő eredményt tudnak elérni. Míg, ha a hatalmon lévők jól képesek realizálni egy ilyen típusú mozgalom veszélyeit és potenciáljait, akkor az alkalmas stratégiával képesek felszámolni a mozgalmat és akár még a rendszerük megerősítésére is használni azt.

Ukrajnában a tüntetéshullámot kirobbantó esemény Viktor Janukovics bejelentéséhez köthető, amikor visszautasította az EU társulási szerződés aláírását 2013. november 21-én. Már aznap este diákcsoportok jelentek meg a majdanon és egyet nem értésüket fejezték ki Janukovics döntésével. Szerbiában a tüntetéshullámot kirobbantó eseményt Borko Stefanovic vascsövekkel való megverése jelentette. Később az ellenzéki vezér véres inge szimbólummá vált a szerb tüntetők szemében, akik kezdetileg az „állítsuk meg a véres ingeket”³⁴ szlogent használták a médiában. Az első tüntetést november 30-ra szervezték, de az első igazi tömegmegmozdulásra december 8-án került sor, ahol már a mozgalom identitása is átalakult az „egy az ötmillióból” -ra Vucic nyilatkozatát követően. Mindkét tüntetésen már a kezdeti időkben megjelent, hogy a rendszer egészével van problémája a tiltakozóknak, nem csak az aktuális esettel, ami csak indokot szolgáltatott az utcára vonulással. Ukrajnában így az európai integráció lett a kulcskérdés és a fő üzenet, amelyen keresztül a rezsim legitimitása is megkérdőjeleződött, hiszen úgy érezték az emberek, Janukovics elárulta őket. Szerbiában inkább a rezsim ellenességre koncentráltak a tüntetés vezetői és a „diktatúra” ledöntése és a demokratikus értékek visszaállítása volt az emberek fő célja. Ezeknek az üzeneteknek a közvetítésében rendkívüli szerepet játszottak mindkét tüntetési hullámban a közösségi média felületek, amelyek egyszerűen elérték az elégedetlen állampolgárokat és könnyen tudták őket mozgósítani a nagyobb városokban.

A katalizátor fordulóponthoz mindkét tüntetés esetében egy-egy erőszakos eset jelentette. Szerbiában 2018. december 12-én Milan Jovanovic korrupciós ügyeket kutató újságíróra ismeretlenek lőttek rá a saját otthona előtt, majd pedig felgyújtották házat³⁵. Ukrajnában 2014. november 29. éjjelén a már csak kétszáz főre apadt diáktüntetőket verette szét a kormány kemény erőszakkal a Berkut egységeivel. Itt kiemelném, hogy a tüntetők valójában nem

³⁴ Szerbül: Stop krvavim košuljama. Lásd bővebben: <https://impakter.com/enough-bloody-shirts-the-1-in-5-million-march/>

³⁵ A tüntetéssel szimpatizálók és a rendszert ellenzők között ez egy újabb kísérlet volt a még szabad szerb sajtó elhallgattatására, és az autoriter Vucic rezsim tovább építésére. Az esetről lásd bővebben: <https://balkaninsight.com/2018/12/12/serbian-police-investigate-alleged-torching-of-reporter-s-home-12-12-2018/>

szándékoztak tovább maradni december 1-nél, mert kevesen voltak és a tél is egyre hidegebb lett (Khemelko és Pereguda, 2014; 229.pp.). Viszont ezen brutalitás hírére megsokszorozódtak a következő napokra, és december 11-re barikádrendszert tákoltak a térre, hogy egyértelműsítsék: a végsőig szándékoznak kitartani (Shevda és Park, 2015; 87.pp.). Mindkét esetben az ellenzéki érzetű és a rezsimmel elégedetlen tömegeket mozgósította ez a két erőszakos eset. Így megfigyelhető, hogy a hatalom által alkalmazott erőszak sokszor inkább kontraproduktív a tüntetések elfojtása szempontjából. Ez Ukrajnában teljes mértékben észrevehető volt, hiszen a rendőri túlkapások után kezdett el igazán nagy erőre kapni a majdan téri mozgalom. Viszont Szerbiában csak célzottan egy újságíró ellen követtek el támadást és nem is nyíltan a hatalomhoz köthető szervezetek, ezért itt az is látható volt, hogy a tüntetők elköteleződése nem öltött túl kitartó formát.

Itt megállnék egy pillanatra, és megemlíteném Paul D'Anieri (2006) tanulmányát, amelyben azt vizsgálja, mitől nő vagy omlik össze egy tüntetés. D'Anieri alapvetően az úgy nevezett küszöb modellekre³⁶ hagyatkozik, amelyek két alapvetést fogalmaznak meg azzal kapcsolatban, hogy mi alapján nő egy tüntetésen a résztvevők száma. Az első az úgy nevezett racionális választás elmélete, ami alapján az emberek mérlegelik a költségeiket és a hasznaikat a megmozduláshoz való csatlakozást illetően. A különböző emberek pedig különböző „küszöbökkel” rendelkeznek, ami alapján eldöntik részvételüket. A második, az „utánfutó”³⁷ effektus, amely azt jelenti, hogy minél több ember csatlakozott a tüntetéshez, úgy exponenciálisan nő annak az esélye, hogy még több ember fog csatlakozni. Ez azért van, mert minél többen vannak egy tüntetésen, annál több embernél lépi át az egyéni küszöbét, mivel egyre jobban oszlik a felelősség, tehát a költség csökken, amíg a haszon stagnál vagy nő. Ezt azért is kell átlátni, mert minden tüntetésnél, ami eredményt szeretne elérni fontos, hogy a lehető leghamarabb a legnagyobb tömeget tudja megmozgatni. Egy elhúzódó tüntetés folyamán az emberek költségei nőnek. Egyre többet maradnak ki a munkából, kevesebb időt tudnak a családjakkal tölteni miközben változást nem látnak, tehát a hasznuk nem nő. Viszont a küszöb modell nem csak az ellenzékre és a rezsimet elutasítókra alkalmazható, hanem a rezsimen belüliekre is. Mivel az erőszakos szervezeteknek és a politikai szövetségeseknek is van egy „küszöbük”, amely után már költségesebb számukra a rezsim mellett kitartani, mint attól elhatárolódni és egy esetleges új rezsimmel vagy rendszerrel keresni a kapcsolódási pontokat. Ennek tükrében fontos bevezetni a buktatópont³⁸ fogalmát (D'Anieri, 2006; 333.pp.) amely azt

³⁶ Angolul: Threshold modell

³⁷ Angolul: Bandwagon.

³⁸ Angolul: Tipping point.

a cezúrát jelenti, amitől kezdve a rezsim már nem tud ellenállni és dominóként kezd összedőlni. A buktatópontok többféleképpen is létrejöhetnek, a szakirodalom nem tud konszenzusra jutni ezt illetően. De annyi bizonyos, hogy bekövetkeztük sokban függ az adott ország aktuális gazdasági-, szociális-, társadalmi-, és politikai állapotától, valamint a tüntetésen résztvevők számától.

Visszatérve a két esetünkre, mindkét helyzetben a hatalom erőszak alkalmazása megsokszorozta a tüntetésen résztvevők arányát, amely így a rezsim szempontjából egyre növelte a költségeket. Érdemes kiemelni, hogy Vucic és Janukovics két különböző eszközhöz nyúlt a tüntetés felszámolását illetően. Míg Janukovics a rendőri erők bevetésében hitt, és erőszakkal próbálta megtörni a tüntetőket, addig Vucic a tüntetők számának az elbagatellizálására és kifárasztására helyezte a hangsúlyt.

Szerbiában 2018. december 8-án a megmozdulást szervezők bejelentették, hogy ezentúl hetente felvonulnak minden szombaton, és bojkottálják a Vucic rezsimet (Pavicevic, 2019), így a mozgalom, és ezáltal a tüntetés is egy új szakaszba lépett. Ennek hatására a következőkben a mozgalom elkezdett távolodni a hivatalosabbnak tekinthető politikai rétegtől és egy sajátos civil útra lépett. Amivel ugyan jobban tudta garantálni a rezsimen kívüliségét – tehát potenciálisan nőtt a rezsimen kívüliségi teszten elért pontszáma –, azonban csökkent lendülete, és egy tárgyalóképes elitet is elvesztett, akikkel nagyobb sikerrel tudott volna egy esetleges békés rendszerváltást lemenedzselni. Érdemes kiemelni, hogy az elitek fontos szerepet töltenek be a békés rendszerváltásokban. Még ha egy mozgalom rezsimen kívülről is indul, az esetleges hatalomátadási tárgyalásoknál kénytelen potenciált mutatni. McFaul (2005) kiemeli, hogy így egy hatalom átvételére kompetens elitnek nagy szerepe lehet abban, hogy eljőjjön a buktatópont és az inkumbens hajlandó legyen átadni a hatalmat legalább részlegesen egy új választás kiírásáig. Így minden ilyen típusú mozgalom abba a paradoxonba ütközhet, hogy hiába szeretné magát a rezsimen kívülre pozícionálni, kénytelen felállítani egy saját elitet, ami egy kis ország esetében szinte lehetetlen úgy, hogy ne legyenek köztük legalább a rezsimet részlegesen megtűrő egyének. Ezzel a problematikával mindkét tüntetésnek a szervezői szembesültek.

Ukrajnában a „majdan” mozgalom és tüntetéshullám a második fázisba azon a ponton lépett amikor a Rada³⁹ 2014. január 16-án elfogadta az úgy nevezett „diktátor törvényt”⁴⁰, amely Janukovics jóváhagyását követően január 21-én lépett hatályba. Ezt követően megnőtt

³⁹ Az ukrán törvényhozás, teljes nevén: Verkhovna Rada (Верховна Рада)

⁴⁰ A törvény megtiltotta szinte minden gyülekezést és hogy az emberek arcot eltakaró dolgokat viseljenek az utcán így abszurd módon azt is, hogy a motorbiciklikben bukósiskot vegyenek a motorosok. Lásd bővebben: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/ukraine-s-yanukovich-enacts-dictatorship-laws/>

az addig sem kicsi feszültség a tüntetők és a rendfenntartók között. Mindennek a másik oka az volt, hogy elkezdtek megjelenni felfegyverzett szélsőséges csoportok⁴¹ a tüntetők oldalán. Így nem meglepő, hogy már másnap véres összecsapásokra került sor a tüntetők és a rendvédelmi szervek között az elnöki adminisztráció épülete környékén. Elengedhetetlen kiemelni, hogy ezeknek az összecsapásoknak nem csupán egy tüntető-rendőr alapvető dichotómia volt az egyetlen konfliktus forrása, hanem a kivezényelt rendvédelmi szervek soraiban magasabban voltak reprezentálva az Ukrajna keleti feléből érkezők, mivel hagyományosan az számított Janukovics háterszágának. Ez a felül reprezentáció a legjobban a Berkut egységekben volt jelen, akiket a tüntetések előestéjén a Krímből vezényeltek át, és általában külvárosi elszigetelt laktanyákban szállásolták el őket, így csak a kormány által ellenőrzött információkhoz jutottak hozzá (Khmelko, 2014). Érdekes, hogy később ezek a Berkut egységek visszatérve a régiójukban kulcsszerepet játszottak a szeparatista szervezkedésekben⁴² (Khmelko, 2014). Tovább vizsgálva a mozgalom dinamikáját látható, hogy ezen a ponton már a tüntetők és a kormányzatot képviselő rendőri erők között olyan szintű szakadék tátongott, hogy a hatalomban lévők költségei megnöttek, ha el akarták fojtani a tüntetést. Az erőszak alkalmazás így a rezsimet is elkezdte belülről „emésztetni” és a kevésbé hűséges politikusok és szereplők elkezdtek távolodni Janukovicstól. Tehát megfigyelhető, hogy az erőszak Ukrajna esetében nem volt egy szerencsés választás, míg Szerbiában a kivárás egy okosabb taktikának ítéltető meg, amivel az ellenzéki erők maguktól elkezdtek szalámizódni, hiszen az ő költségeik növekedtek a hasznaik csökkenésével párhuzamosan.

A harmadik fázisa a tüntetéseknek már teljesen más dinamikával zajlott le a két vizsgált országban. Szerbiában a kezdeti tömegek elkezdtek csökkenni, hiszen hiába vonultak fel minden szombaton, a tüntetés nem tudott átütő emberréteget megmozgatni és inkább csak értelmiségi csoportok kezdtek el csatlakozni hozzájuk, de azok is csak kis mennyiségben és elszigetelten. Ennek eredményeképpen a hivatalban lévő politikai erőnek nem volt költséges a tüntetés engedése, hiszen a kivárás sokkal előnyösebb volt a számukra. Ezzel azon érv is a rezsim kezébe került, hogy mivel lehet tüntetni és véleményt formálni, ezért a valóságban nincsen elnyomás és létezik szólásszabadság az országban. Ezáltal a tüntetéssorozat és a

⁴¹ Legfőképpen a szélsőjobbhoz köthető csoportok, komoly felfegyverzett alakulatokba voltak szervezve katonai veteránok által, akik később a megalakították a Maidan-Önvédelmi szervezetet, amely a fegyveres védelemért volt felelős az elbarikádzott téren. Ezenfelül még a jelentősnek mondható szervezetek voltak: Azov csoport (ma ugyanilyen néven csak önkénteshadtestként szolgálnak a Kelet-Ukrajnai háborúban), Jobb Szektor és futball ultrák csoportjai. Valamint lásd bővebben: <https://voxukraine.org/en/denial-of-the-obvious-far-right-in-maidan-protests-and-their-danger-today/>

⁴² Érdemes még lábjegyzet szintjén megemlíteni, hogy a Berkut több vezetőbeosztású tisztje a majdan győzelme után, Oroszországba menekült és kért menedéket. Lásd bővebben: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/how-former-berkut-officers-escaped-justice-for-euromaidan-timeline.html>

mozgalom nem kényszerítette rá a hatalmat, hogy a megmozdulások harmadik fázisában a végjátékra⁴³ kerüljön sor. A végjáték fogalma azt jelenti, hogy egy mozgalom képes arra kényszeríteni a rezsimet, hogy a buktatópontot követően egy utolsó „játszma” vegye kezdetét, amelyben a hatalom kénytelen egyezkedni a mozgalommal és a tüntetőkkel a hatalomátadás menetéről (D’Anieri, 2006; 340.pp.). Az „egy az ötmillióból” mozgalomnak nem sikerült a békés mivoltával átütő eredményt elérni még akkor sem, ha az Otpor mozgalomnak köszönhetően ennek voltak hagyományai Szerbiában. Ez többek között annak volt köszönhető, hogy kevésbé tudott az „egy az ötmillióból” mozgalom identitást adni a tömegeknek, az üzeneteik a Vucic rezsim leváltása és a demokratikus intézmények helyreállításán kívül nem fogalmaztak meg konkrét célokat. Szlogenjeik nem voltak képesek elterjedni és egyszerre reményt és dühöt kelteni az emberekben, ami az Otpor esetében tökéletesen kivethető volt (Nikolayenko et al. 2014). Mindemellett lényeges különbség az Ukrajnában és Szerbiában lezajló események között, hogy utóbbiban nem sikerült az ellenállást életformává emelni. Nem váltak a tüntetők szimbólumokká és nem lehetett magát az ellenállást stílusként láttatni, ami növelte volna a résztvevők hajlandóságát arra, hogy kitartsanak. Ez Ukrajnában tisztán tapintható volt, hiszen a nemzetközi- és az ukrán médiában is a tüntetők hősként jelentek meg, akik a saját maguk által tákolt felszerelésekkel a demokrácia őrei az elnyomókkal szemben. Ezáltal még azt az erőszakot is enyhén, de legitimizálták maguk számára, amelyet a tüntetők vetettek be a rendőri erők túlkapásaival szemben.

Fentiek a „majdan” mozgalom harmadik fázisában is meglátszottak, ami nagyban szólt az erőszak elszabadulásáról. A harmadik fázis 2014. február 18-tól február 23-ig tartott, amelyet az ukránok csak a „méltóság forradalmának”⁴⁴ neveznek. Ezen eseménysorozat volt a majdan tüntetés legvéresebb öt napja, amely mindkét oldalon sok áldozatot szedett. Az erőszak akkor kezdett kicsúcsosodni, amikor a rendőrségi egységek éles lőszert használtak a tüntetőkkel szemben, amire válaszul a tüntetők is így cselekedtek⁴⁵. Ennek hatására a Janukovics rezsim belelépett a saját végjátékába, ahonnan már nem volt visszaút. A vérengzés közepette a rezsim támogató elit réteg kihátrált a rendszer mögül és a parlamenti ellenzékkel közösen megkezdték az ország átvételét Janukovics még mindig kitartó híveitől. A Rada február 22-én sikeresen eltávolította az elnököt a közbiztonsági felelősségre vonás eszközével a hatalomból, és Janukovics február 23-án elmenekült az országból. Ezután a mozgalom követelései teljesültek, új

⁴³ Angolul: endgame.

⁴⁴ Angolul: Revolution of Dignity, ukránul: Revolutsiia hidnosti (Революція гідності)

⁴⁵ Az eseménysorozat részletes elemzését lásd bővebben:

https://www.researchgate.net/publication/266855828_The_Snipers%27_Massacre_on_the_Maidan_in_Ukraine

elnökválasztást és parlamenti választást írtak ki, amelyek a nemzetközi megfigyelők jelentései szerint is viszonylag tisztán zajlottak le. Ezzel látható, hogy a „majdan” mozgalmat valójában a rezsím értelmetlen erőszak-alkalmazása tette sikeressé, ami gyakorlatilag így önmagát törte meg. Valamint pont ezekkel az erőszakos eszközökkel katalizálta saját maga számára a fordulópont és a végjáték bekövetkeztét. Szintén jól megfigyelhető Ukrajnában, hogy a narancsos forradalmakkal ellentétben itt már nem voltak hajlandók a tüntetők az ellenzéki politikai elitre hagyatkozni, azok csak kényszeresen ugrottak be a feszültség megoldására amikor már elkezdődött a vérontás, hogy ne fejlődjön a konfliktus tovább szélesebb körű polgárháborúvá⁴⁶. Így a mozgalom maga mindvégig sikeresen ragaszkodott a rezsimen kívüliségéhez, és azt jól is képviselte. Ennek eredményeképpen a tüntetéseken résztvevő különböző civil és szélsőséges csoportok a mai napig releváns erőt képviselnek az ukrán belpolitikában.

Összegezve megfigyelhető, hogy a hivatalban lévő párt jó vagy rossz helyzetfelismerése sokat számít egy rezsimen kívülről jövő ellenzéki mozgalom sikerében. Míg a majdan mozgalom ellen bevetett erőszakos eszközök végül kontraproduktívnak bizonyultak, addig Szerbiában sikerült kifárasztani a mozgalmat, ami önmagában nem volt képes elég lendületet adni az embereknek. Így mindkét tüntetéssorozat és mozgalom más ívet járt be, ebből pedig lényeges különbségeket lehet megállapítani.

7. Konklúziók:

Dolgozatomban rámutattam, hogy a hibrid rezsimeken belül léteznek rezsimen kívülről jövő ellenzéki mozgalmak, amelyek képesek rendszerváltást elérni a megfelelő mozgalmi taktikákkal. Szintén kiemelttem, hogy az inkumbens helyzet felismerése kulcsfontosságú az ellenzéki mozgalmak szempontjából. A két vizsgált országban, a „majdan” és az „egy az ötmillióból” mozgalom esetében láthattuk, hogy a kezdeti fázisban az emberek alapvető rezsím ellenességére építettek, ami később másképpen artikulálódott Szerbiában és Ukrajnában. A rossz erőszakalkalmazás mindkét országban katalizálta a tüntetések növekedését, de míg Szerbiában csak ellenzéki érzületű személyek estek áldozatul az elszigetelt támadásoknak, addig Ukrajnában a rezsím mártírt faragott a tüntetésen résztvevők széles

⁴⁶ Bár ahogy láthatjuk ez nem teljesült csak részlegesen, hiszen Ukrajna keleti régióiban még mai napig tartanak a harci cselekmények. De egy szélesebb körű az egész országra kiterjedő polgárháborút sikerült elkerülni.

tömegeiből. Ezzel egy olyan fegyvert adva a kezükbe, ami érzelmi és pszichológiai szinten is elkötelezettebbé tette a tüntetésen résztvevő embereket. Ez a szabadságharcos érzület később az egész mozgalmat áthatotta és magába szívta az eziránt nyitott embereket. Az „egy az ötmillióból” mozgalom láthatóan kereste az identitását, és a heti rendszerességgel tartott tüntetések egy ponton túl már nem voltak képesek fenntartani az emberek érdeklődését, mert parttalanná váltak. A „majdan” ereje pont abban a nagyon intenzív, egyfolytában a téren lévő életformában rejtett, amit az „egy az ötmillióból” mozgalom nem tudott megadni. A fiatalok mindkét mozgalomban nagy számban képviseltették magukat, de míg az egyik adott számukra egy élményt, a másik tüntetéssorozatból ez idővel eltűnt.

Az elitek mindkét helyzetben kulcsszerepet játszottak, Ukrajnában teljes mértékben elhatárolódott a mozgalom a hivatalos parlamenti ellenzéktől. Viszont a politikai elit részlegesen összefogva egy ponton túl, amikor a rezsím már összeomló félben volt, sikeresen írt ki új választásokat és távolította el az elnököt a hatalmából, ezzel elkerülve az anarchiát. Szerbiában pedig hiába volt kezdetekben a hivatalos ellenzék oldaláról is erős támogatottsága a mozgalomnak, a későbbiekben elszakadtak egymástól. Többek között a belső konfliktusok miatt, amelyet a rezsímen- belüliség vagy kívüliség álláspontja gerjesztett. Így a szerb rezsímhű elit egyáltalán nem kezdett el töredezni, mert még mindig hasznosabb volt számára hűségesebb maradni, mint Vucic ellen fordulni. Ezáltal megállapítható, hogy egy rezsímen kívüli mozgalom nagyobb sikereket képes elérni, ha a politikai elitet előbb megpróbálja fragmentálni a rezsímen belül, majd pedig az ellenzékkel együtt közös cselekvésre kényszeríti a hatalom birtokosaival szemben, tehát sarokba szorítja.

Fontos még megemlíteni a rendfenntartó erők szerepét a történetekben. Ukrajnában a rendőrség brutalitása sokban hozzájárult a helyzet eszkalálódásához, de érdekes módon a hadsereg mindvégig kívül maradt a konfliktusból. Ami azt is jelzi számunkra, hogy a biztonsági erők korántsem voltak olyan egységesek a Janukovics rezsímen belül, mint ahogy az tűnhetne első ránézésre. Ez többek között Janukovics belpolitikájára is visszavezethető, mivel minden értelemben jobban preferálta a rendvédelmi szerveket a hadsereggel szemben, ahol a folyamatos leépítés és költségcsökkentés volt a jellemző. Szerbiában a hadsereg szintén kimaradt, de a valóságban nem is volt kérdéses a bevonása, mivel a tüntetések nem fajultak odáig. Így a gyakorlatban nem is volt kérdés, hogy elkezdődik-e egyfajta repedezés a biztonsági erők oldalán, ami esetleg kérdésessé tenné a rezsím hatalmát és nehezítené a cselekvőképességét.

Összegezve, a jól és okosan szervezett rezsímen kívüli ellenzéki mozgalmak képesek egy hibrid rezsím megroppantására, de ehhez az is kell, hogy a hivatalban lévő erő is

elbizonytalanodjon. Ha a mozgalom szervezői képesek teljesíteni bizonyos követelményeket és feltételeket, könnyen találhatják magukat egy nyerő helyzetben, ahol a rezsim pánikba esve meggondolatlanul cselekszik és katalizálja a saját összeomlását, miközben a mozgalom a megfelelő identitással, üzenetekkel és tárgyalóképes alternatívát kínáló vezetőkkel felfegyverkezve valós erővé válhat a rezsim centrumával szemben.

Elismerés: Szeretnék köszönetet mondani, Dr. Navracsics Tibornak; Dr. Fodor Gábornak; Oross Dániel, PhD-nak; Kesjár Norbertnek; Illés Gábornak; Dr. Szentgáli-Tóth Boldizsárnak; Cuhorka Katalinnak; Hári Hajnának; Sugár Kristófnak, hogy tanácsaikkal, meglátásaikkal és támogatásukkal hozzájárultak munkám elkészüléséhez.

Irodalomjegyzék:

- Andrej Pavicevic (2019). Enough Bloody Shirts: The 1 in 5 Million March in *impakter.com* <https://impakter.com/enough-bloody-shirts-the-1-in-5-million-march/>
- Bojtár B. Endre, Makai József (1999) Franjo Tudjman élete és műve: A pusztas ország, in *magyarnarancs*, https://magyarnarancs.hu/belpol/franjo_tudjman_elete_es_muve_a_pusztas_oroszag-62073
- Bozóki András (2013). Diktátorok és lázadó civilek in *Politikatudományi szemle*, 2013/1. szám. 131-148. pp.
- Böcskei Balázs, Hajdú Nóra (2019). Demokráciák, szürke zónák, hibrid rezsimek – egy terminológiai Babel megmászása, in Böcskei Balázs – Hajdú Nóra (szerk.): *HIBRID REZSIMEK A politikatudomány X-aktái*, Budapest, 2019, Napvilág kiadó, 17-35. p.
- Böcskei Balázs, Hajdú Nóra (2019). Hogyan dönthető meg az orbáni hibrid rezsim? in 24.hu, <https://24.hu/belfold/2019/01/17/hibrid-rezsim-orban-viktor/>
- Cheng, E. (2016). Street Politics in a Hybrid Regime: The Diffusion of Political Activism in Post-colonial Hong Kong. *The China Quarterly*, 226, 383-406. doi:10.1017/S0305741016000394
- Dankai Péter (2019). Egy oligarcha a tévésztár-elnök mögött: kicsoda Igor Kolomojszkij? in *mandiner.hu*, https://mandiner.hu/cikk/20190502_egy_oligarcha_a_tevesztar_elnok_mogott_kicsoda_igor_kolomojszkij
- Dušan Pavlović (2020). The political economy behind the gradual demise of democratic institutions in Serbia, *Southeast European and Black Sea Studies*, 20:1, 19-39, DOI: [10.1080/14683857.2019.1672929](https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1672929)
- Filippov Gábor (2018). A hibrid ellenforradalom kora in 24.hu <https://24.hu/belfold/2018/07/31/filippov-gabor-a-hibrid-ellenforradalom-kora/>
- Gazela Pudar Draško, Irena Fiket & Jelena Vasiljević (2020). Big dreams and small steps: comparative perspectives on the social movement struggle for democracy in Serbia and North Macedonia, in *Southeast European and Black Sea Studies*, 20:1, 199-219, DOI: [10.1080/14683857.2019.1654317](https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1654317)
- Gilbert, L., Mohseni, P. (2011) Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *St Comp Int Dev* 46, 270 <https://doi.org/10.1007/s12116-011-9088-x>
- Gyulai Attila, Stein-Zalai Juliane (2016). Hibrid rezsimek és a szürke zóna: új válaszok a politikai rezsimek rendszertanának örök kérdéseire in *METSZETEK* 2016, volume 5, No. 2, DOI 10.18392/METSZ/2016/2/9

- Iana Sabatovych (2018). Does nationalism promote democracy? Comparative analyses of Ukraine's 'Maidan' revolution and Poland's 'Solidarity' mass mobilisation, *Contemporary Politics*, 24:2, 131-152, DOI: [10.1080/13569775.2017.1382826](https://doi.org/10.1080/13569775.2017.1382826)
- Ilya Zhegulev (2019). From Kryvyi Rih to Kyiv How Volodymyr Zelenskiy went from comedian to Ukraine's presidential front runner in *meduza.io*, <https://meduza.io/en/feature/2019/04/18/from-kryvyi-rih-to-kyiv>
- Irina Khmelko, Yevgen Pereguda (2014). An Anatomy of Mass Protests: The Orange Revolution and Euromaidan Compared. *Communist and Post-Communist Studies* 1 June 2014; 47 (2): 227–236. doi: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.04.013>
- Istrate Dominik (2020). Élőben nehezebb: öt pontban Zelenszkij első évéről in *azonnali.hu*, https://azonnali.hu/cikk/20200522_eloben-nehezebb-ot-pontban-zelenszkij-elso-everol
- Istrate Dominik (2021). Információs hadviselés Ukrajnában: Zelenszkij eddigi legbátrabb lépése? in *politicalcapital.hu*, https://www.politicalcapital.hu/hirek.php?article_read=1&article_id=2729
- Ivan Krasztev (2013). Legközelebb hol? Vagy legközelebb micsoda? in Kasztrev Péter – Jon Van Til (szerk.): *Tarka ellenállás – kézikönyv rebelliseknek és békéseknék* Budapest, 2013, Napvilág kiadó, 160-175.pp, fordította: Klopfer Judit
- Jovanović, S. (2019). "One out of Five Million": Serbia's 2018-19 Protests against Dictatorship, the Media, and the Government's Response. in *Open Political Science*, 2(1), 1-8. <https://doi.org/10.1515/openps-2019-0001>
- Katchanovski, Ivan. (2015). The "Snipers' Massacre" on the Maidan in Ukraine. https://www.researchgate.net/publication/266855828_The_Snipers%27_Massacre_on_the_Maidan_in_Ukraine
- Kerner Zsolt (2019). Így néz ki egy tüntetés amibe tényleg belebukik a kormányfő in *24.hu*, <https://24.hu/kulfold/2019/01/07/igy-nez-ki-egy-tuntetes-amibe-tenyleg-belebukik-a-kormanyfo/>
- Leshchenko, S. (2014). The Maidan and Beyond: The Media's Role. *Journal of Democracy* 25(3), 52-57. doi:10.1353/jod.2014.0048.
- Levitsky, S., & Way, L. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War* (Problems of International Politics). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511781353
- Levitsky, S., & Way, L. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War* (Problems of International Politics). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511781353
- Majláth Roland (2020). Ki viszi tovább a polgári lázadás lángját Szerbiában? in *Magyar Hang* 2020/25. <https://hang.hu/kulfold/2020/06/21/ki-viszi-tovabb-a-polgari-lazadas-langjat-szerbiaban/>
- Mariam Mufti (2018). What Do We Know about Hybrid Regimes after Two Decades of Scholarship? in *Politics and Governance* 2018, Volume 6, Issue 2, pages 112-119. DOI: 10.17645/pag.v6i2.1400 <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/1400/1400>
- McFaul, M. (2005). Transitions from Postcommunism in *Journal of Democracy*, (3), 5-19.
- Milenko Vasovic (2021). Vucic Surfs on Wave of Scandal That Should Drown Him in *balkaninsight.com* <https://balkaninsight.com/2021/03/03/vucic-surfs-on-wave-of-scandal-that-should-drown-him/?fbclid=IwAR05JhHCVJkKT2Bv4CcgFAWSYv5-HB5eZ6xDe0RMYEksNy5dJ7sScNs0KCE>
- Morlino, L. (2009). Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*, 1(2), 273-296. doi:10.1017/S1755773909000198
- Nikolayenko, O. (2007). The Revolt of the Post-Soviet Generation: Youth Movements in Serbia, Georgia, and Ukraine in *Comparative Politics*, 39(2), 169-188. doi:10.2307/20434032
- Olena Nikolayenko (2012). Az ifjúsági mozgalmak és a hatalom taktikai játszmái a poszt szocialista országokban in Kasztrev Péter – Jon Van Til (szerk.): *Tarka ellenállás – kézikönyv rebelliseknek és békéseknék* Budapest, 2013, Napvilág kiadó, 67-112.pp, fordította: Konok Péter
- Olga Onuch & Gwendolyn Sasse (2016). The Maidan in Movement: Diversity and the Cycles of Protest, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 556-587, DOI: [10.1080/09668136.2016.1159665](https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1159665)
- Oross Dániel (2013): Ma leszárad, holnap kinő? – kézikönyv Közép-Kelet-Európa új mozgalmairól in *socio.hu Társadalomtudományi szemle*, 2013/3. szám.
- Ördögh Tibor (2014). Szerbia pártrendszerének változása, 1990-2014 in Bereményi János (szerk.) *Tudástérkép VMAT Újvidék* 2014 178-193.pp.

Paul D’Anieri; Explaining the success and failure of post-communist revolutions in *Communist and Post-Communist Studies* 1 September 2006; 39 (3): 331–350. doi: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2006.06.002>

Pavol Demeš–Joerg Forbrig (2007). Civil mozgalmak és demokratikushatalomváltások: stratégiák és erőforrások in Kasztrev Péter – Jon Van Til (szerk.): *Tarka ellenállás – kézikönyv rebelliseknek és békésekné* Budapest, 2013, Napvilág kiadó, 41-67.pp, fordította: Konok Péter

Shveda, Y., & Park, J. H. (2016). Ukraine’s revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan. *Journal of Eurasian Studies*, 7(1), 85–91. <https://doi.org/10.1016/j.euras.2015.10.007>

Sz. Bíró Zoltán (2013). Ukrajnai dilemmák in *hvg.hu* https://hvg.hu/velemeney/20131210_Ukrajnai_dilemmak

Tálas Péter (2014) A jelenlegi ukrán válságról in *Nemzet és Biztonság* 2014/1. szám. 113-129.pp.

The Editorial Board (2017). A Serbian Election Erodes Democracy in *The New York Times* <https://www.nytimes.com/2017/04/09/opinion/a-serbian-election-erodes-democracy.html>

Volodymyr Ishchenko (2018). Denial of the Obvious: Far Right in Maidan Protests and Their Danger Today in *voxukraine.org* <https://voxukraine.org/en/denial-of-the-obvious-far-right-in-maidan-protests-and-their-danger-today/>

Wojciech Konończuk (2015) Oligarchs after the Maidan: the old system in a 'new' Ukraine in *OSW commentary* <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-02-16/oligarchs-after-maidan-old-system-a-new-ukraine>

Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43. doi:10.2307/20048274

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

dr. Bihari Zsuzsanna
Tanulmányi Hivatal
tel +36 1 483 4656 fax +36 1 483 8089
bihari.zsuzsanna@ajk.elte.hu
thvez@ajk.elte.hu

EREDETISÉGNYILATKOZAT

AlulírottDénes Kornél Máté..., az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának hallgatója büntetőjogi és fegyelmi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy a(z)Ellenszer?..... című szakdolgozat/évfolyamdolgozat **saját, önálló szellemi munkám**, az abban hivatkozott, nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok általános szabályainak megfelelően történt.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat/évfolyamdolgozat esetén plágiumnak számít:

- a szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- a tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem, és tudomásul veszem, hogy plágium esetén szakdolgozatom/évfolyamdolgozatom visszautasításra kerül, és ilyen esetben fegyelmi eljárás indítható.

Budapest, 2021. 05. 05..

.....
aláírás